

RUŠTÍ BOHEMISTÉ O LITERATUŘE ČESKÉHO NÁRODNÍHO OBROZENÍ

LUDMILA TITOVÁ

Před badatelem, který se snaží pochopit a odhalit charakter pojmání české literatury doby obrozenské v Rusku v tak dlouhém časovém úseku – od počátků 19. století až po současnost – určitě vznikají potíže především metodologické: jakým způsobem shromáždit dost důkladný a různorodý materiál, co vyzdvihnout do popředí atd.

Již materiál sám vede k soustředění na dvě období: První zahrnuje 19. století, převážně dvacátá až devadesátá léta, kdy ruští slavisté projevovali značný zájem o českou kulturu. Druhé – dobu po 2. světové válce. Co se týče první poloviny 20. století, jsme nuceni konstatovat, že problémy české literatury skoro nebyly zkoumány. Ale o tom dále.

Zmíníme se hned, že otázkami české literatury konce 18. a první poloviny 19. století se v Rusku zabýval a zabývá dost široký kruh slavistů: K. I. Rovda, jehož knihy¹ se opírají o bohatý materiál z archivů a sbírek a také o vzácné tisky; dále – L. S. Kiškin, S. V. Nikolskij, A. S. Mylnikov, A. A. Zajcevová, I. A. Bernštejnová a jiní bohemisté.

K 19. století máme k dispozici dosti bohatý materiál. Především je to česká kapitola *Obzoru istorii slavjanskich literatur* A. N. Pypina a V. D. Spasoviče (1. vyd. 1865, 2. vyd. 1879 a 1881), Pypinovy články v časopisu *Vestnik Jevropy*, publikace jiných ruských autorů, korespondence, hlavně s Václavem Hankou, uveřejněná V. A. Francevem,² kapitoly z *Dějin světové literatury* (red. V. F. Korš a A. I. Kirpičnikov), *Nástin dějin české literatury* A. J. Stěpoviče (1886), předmluvy k ruským vydáním českých spisovatelů, například k Tylovu *Janu Husovi* (1898), v níž překladatelé (Ivakin a Giljak) zkoumali nejen tvůrčí cestu J. K. Tyla, nýbrž celou literaturu národního obrození.

Obrozenské období – utváření národní literatury a spisovné češtiny – nejdříve vzbudilo pozornost ruských vědců, filologů a historiků. Na stránkách časopisů *Ulej* (Úl), *Izvestija Rossijskoj Akademii* a jiných se od dvacátých let 19. století objevují články věnované "bohemské" literatuře:

¹ *Čechi i russkije v ich literaturnych vzajmosujazjach*, Leningrad 1968; *Vzajmosujazi literatur (1870-1890)*, Leningrad 1978.

² *Pisma k Václavu Hanke iz slavjanskich zeměl*, Warszawa 1905.

"Obrana" Jana Nejedlého,³ první ohlasy na *Rukopisy královédvorský a zelenohorský*⁴ a zajímavé – z ruského hlediska – povídky uveřejněné v letech 1813 až 1818. Ruský slavista M. T. Kačenovskij v roce 1821 píše: "... literatura Čechů vstoupila nyní na cestu svého znovuzrození... Je naděje, že uvidíme její rychlé úspěchy".⁵

Dále citují anonymní *Obzor novější bohemské literatury* za rok 1822: "Čechy duševně okřály ze svého dvousetletého spánku, hrdě zvedly hlavu a nyní kvetou, slibující zralé a bohaté ovoce".⁶

Poprvé o české literatuře (ne o "bohemské") píše vydavatel časopisu *Teleskop* N. I. Naděždin: "Díla Šafaříků, Hanků, Kollárů a jiných významných slavistů (píše slavjanistů) budou naše, budou pro nás!"⁷ – Tak vyzývá ruské filology k překladům děl buditelů, protože je chápe jako jeden z čistých pramenů obohacení ruské literatury.

Můžeme pokračovat v tomto přehledu, ale nesmíme zapomínat, že tyto práce jsou většinou náhodného rázu, někdy jsou anonymní nebo přeložené z německých a polských časopisů.

Z mého hlediska je zajímavá antiromantická stať P. I. Koeppena *O národních písních Slovanů*, protože skoro doslovně opakuje známé kritiky – Tyla, Chmelenského a Tomíčka – Máchova *Máje*. I Koeppen odsuzuje "přání podivínské a prazvláštní", "vášeň nezkrotnou a násilnou", je přesvědčen, že romantická poezie lorda Byrona působí škodu Slovanům, pro něž je tak potřebné sjednocení národních sil.⁸

Na rozhraní třicátých a čtyřicátých let vystupuje nová generace ruských slavistů: O. M. Bod'anskij, I. I. Srezněvskij, V. I. Grigorovič a jiní.

V dochovaném přednáškovém cyklu V. I. Grigoroviče⁹ a také v jeho *Krátkém obzoru slovanských literatur* nás může zajímat dost prudká kritika Jungmannovy *Historie literatury české*. V této práci, domnívá se ruský slavista, "fakta nejsou uvedena v systém", jsou vzdálena skutečnosti, životu. Mno-

³ J. Nejedlý: Zaščita..., *Izvestija Rossijskoj Akademii* 1817, s. 1-61.

⁴ *Sorevnovatel' prosveščeniya i blagotvorenija* 1819, č. 5.

⁵ M. T. Kačenovskij: O bogemskoj literature, *Vestnik Jevropy* 1821, č. 119, s. 297.

⁶ Obozrenije novejšej bogemskoj literatury, *Syn Otěčestva*, 1822, č. 77, s. 219.

⁷ N. I. Naděždin: Jevropeizm i narodnost', *Teleskop* 1836, č. 2, s. 246-247.

⁸ P. I. Koeppen: O narodnych pesnjach slavjan, *Vestnik Jevropy* 1826, č. 13, s. 42-55.

⁹ *Obzor slavjanskich literatur (Lekcii V. I. Grigoroviča)*, zapisannyje vo vremja čitanija A. I. Smirnovym, Voronež 1880.

hem výše oceňuje *Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur* – "zásadní dílo" P. J. Šafaříka.¹⁰

Opravdovým obratem v ruské historicko-filologické vědě se – podle A. N. Pypina – staly cesty do slovanských zemí ve čtyřicátých a v padesátých letech: A. F. Gilferdinga, N. A. Dobroljubova a také A. N. Pypina, jemuž jsme vděční za první dosti objektivní a obsažná díla věnovaná české obrozenské literatuře.

Jaká propast rozděluje A. N. Pypina, optimisticky hledícího na nynější a budoucí stav české literatury, od J. F. Samarina, který tvrdí: "Celá literatura česká... není nic jiného než převod německých pojmů a vzorců na slovanské nářečí,... nemá budoucnosti."¹¹

Pro české kapitoly *Dějiny slovanských literatur*; jejichž autorem je A. N. Pypin, je příznačná snaha zachytit celistvé panoráma rozvoje české obrozenské literatury, pochopit její místo v evropském kulturním postupu, postihnout tendence jejího vývoje – od osvícenství, v čele s J. Dobrovským, až po politický směr, jehož symbolem byl pro Pypina K. Havlíček. Nehodnotí ho jako básníka, nýbrž jako publicistu a kritika. Podle jeho vlivu na společnost jej srovnává s V. G. Bělinským.

Stejně jako Grigorovič Pypin vysoce oceňuje tvorbu P. J. Šafaříka, který má "kritický rozum" a "zdravou skepsi", což "mu nedovoluje dělat si iluze podobné některým slovanským nadšencům".¹² Jde ovšem o *RKZ*. "Nález" tzv. *Rukopisu královédvorského* Pypin považuje za hlavní Hankovu zásluhu, vždyť tento spis "daleko posunul novou literaturu" a značně zapůsobil na národní vědomí nejen Čechů, nýbrž i jiných Slovanů.¹³

Celkem vzato zájem o *RKZ* v Rusku byl veliký. Slavista A. Kočulinskij píše: "Můžeme tvrdit, že my, Rusové, jsme vynaložili zvláštní úsilí na vytvoření kultu českých podezřelých památek."¹⁴ Je zajímavé, že kurs Dějiny české literatury, který v sedmdesátých letech 19. století na Moskevské univerzitě přednášel A. Duvernois (po smrti O. M. Bod'anského), byl ve skutečnosti věnován výlučně *Rukopisům*.

Z dalších autorů národního obrození Pypin vysoce hodnotí F. L. Čelakovského (*Ohlasy písní ruských* mu připomínají *Písně západních Slovanů*

¹⁰ V. I. Grigorovič: *Kratkoje obozrenije slavjanskich literatur*, Kazaň 1841, s. 6.

¹¹ J. F. Samarín: *Pisma o Prage iz Drezdena 1864*, Rus 1881, s. 19.

¹² A. N. Pypin: *Moi zametki*, Moskva 1910, s. 327.

¹³ Tamtéž, s. 281; A. N. Pypin – V. D. Spasovič: *Očerki istorii...*, 2. vyd. 1881, s. 933, 811.

¹⁴ A. Kočulinskij: *Istoriki literatury slavjan*, *Žurnal ministerstva narodnogo prosvěščenija* 1880, č. 209, s. 157-158.

A. S. Puškina¹⁵⁾ a Jana Kollára, jehož poezie mohla vzniknout jen v Čechách. Pypin mnohokrát připomíná "obecně slovanský" charakter Čech: "Překlady z jiných slovanských jazyků česká literatura vyniká nade všemi... Tak Češi znají v překladech Mickiewicze, Kraszewského, Czajkowského, Korzeniowského, Malczewského, Zagoskina, Puškina, Gogola, Turgeněva atd."¹⁶

Zdroj české literatury Pypin vidí v nižší vrstvě národa, "která stála nejdále od poněmčení a uchovala slovanský způsob života",¹⁷ a také v tom, že tato literatura "projevila mocný vzbuzující vliv na národní obrození jiných slovanských kmenů".¹⁸

Hlavní Pypinova kritika je zaměřena na to, že v obrozenské literatuře chybí satira: "Naši básníci nám nemalovali ideální hrdiny, ne, spíše se stávali satiriky při pohledu na okolní prostředí."¹⁹ Převaha kulturně výchovného aspektu, podceňování vážných sociálních problémů také způsobily – podle jeho mínění – "nezdar, když přišel rok osmačtyřicátý".²⁰

Pypinova díla věnovaná české literatuře obrození představují celou etapu v dějinách ruské slavistiky; až do našeho století si zachovaly svůj význam, který nezastínil ani *Náčrt dějin české literatury* A. J. Stěpoviče (Kijev 1886), ani *Dějiny české literatury* V. I. Lamanského (St. Peterburg 1885).

V posledním čtvrtstoletí, když se doba národního obrození pomalu stává minulostí a o jejích činitelích a o literatuře je možno psát objektivně a nezaujatě, když vědci mají k dispozici publikace, paměti a korespondenci, ruští slavisté vybírají autory, jejichž díla se překládají, analyzují. Jestliže v šedesátých letech to jsou převážně Božena Němcová a Karel Havlíček, později, v sedmdesátých letech, jsou to především J. Dobrovský – zakladatel slovanské filologie,²¹ a také J. Jungmann, P. J. Šafařík, F. L. Čelakovský, J. K. Tyl a K. J. Erben. Články N. Zaděrackého v časopise *Filologické poznámky* (Voroněž), M. Suchomlinova v Peterburgu a jiné poskytují dost celistvou představu o tvorbě těchto buditelů. Ale i v té době se ještě můžeme

¹⁵ A. N. Pypin: *Moi zamětki*, Moskva 1910, s. 331.

¹⁶ Tamtéž, s. 183.

¹⁷ Tamtéž, s. 258.

¹⁸ A. N. Pypin – V. D. Spasovič: *Očerki istorii...*, 2. vyd. 1881, s. 783-784.

¹⁹ A. N. Pypin: Iz Pragi, *Sovremennik* 1860, č. 4, s. 289.

²⁰ A. N. Pypin: *Moi zametki*, Moskva 1910, s. 200.

²¹ Josif Dobrovskij, *Slavjanskij ježegodnik* 1880, č. 4, s. 304-324; I. Sněgirev: *Josif Dobrovskij* (*Opyt podrobnoj monografii po istorii slavjanoveděnja*), Kazaň 1884.

setkat s názorem, že obrozenská literatura je "poloněmecká, poloslovan-ská".²² Co se týče překladů slovanských autorů, na prvním místě jsou Poláci: H. Sienkiewicz a E. Orzeszkowa.

Z celkového pohledu vysvětluje, že ke konci 19. století ruský čtenář už věděl o základních duchovních hodnotách vytvořených Čechy v době formování národní kultury. V polovině osmdesátých let se časopisy v Moskvě, Peterburgu, Voroněži a Kazani aktivně účastnily diskuse o pravosti nebo nepravosti *RKZ*, přičemž vystupovaly proti "falešnému a přehnanému vlastenectví".²³ V ruské kritice 19. století česká literatura doby obrození měla nejhlubší pochopení v díle A. N. Pypina.

První polovina našeho století nebyla příznivá pro ruskou slavistiku vůbec především z hlediska ideologického. V prvních dvou desetiletích po Říjnové revoluci v Sovětském svazu vztah ke slavistice prodělal evoluci od naprosté lhostejnosti k aktivnímu odmítání.²⁴ Teprve koncem třicátých let se projevila určitá změna slibující možnost navázání na dřívější slavistická studia. Ale i v této době se na knižním trhu objevují práce o obrozenských autorech. Většinou byly připraveny na slavistických katedrách univerzit a také ve Slovanské komisi prezidia Akademie věd.

Probuzení zájmu o literaturu a umění slovanských zemí můžeme pozorovat po 2. světové válce. Vznik zemí národních demokracií vyvolal přirozené přání blíže se seznámit s jejich dějinami a kulturou. Co se týče napjaté pozornosti k tvorbě buditelů (ovšem vedle zájmu o avantgardu a současnou literaturu), podle mého mínění jsme šli ve šlépějích českých literárních vědců a publicistů. Jen si vzpomeňme, jak horlivě se psalo v českých novinách a časopisech o podobnosti historické a kulturní situace za obrození a v poválečném období. Diskuse vyústila v konferenci (Dobruška 1951) o pokrokové tradici českých klasiků a o nové koncepci kulturní politiky, jejímiž oporami se stali J. K. Tyl, A. Jirásek (padesátá léta) a K. H. Máchá (šedesátá léta). Pravda, po šedesátých letech zájem o klasiky vystřídal jiná témata.²⁵

Něco podobného se odehrávalo i v Rusku. Poválečná generace ruských bohemistů – generace poměrně početná, pracovitá, aktivní a pilná – se

²² Sovremennoje obozrenije, *Otčestvennyje zapiski* 1878, č. 9, s. 134.

²³ V. I. Lamanskij: Novejšije pamjatniki drevněčešskogo jazyka, *Žurnal ministerstva narodnogo prosvěščenija*, 1879, s. 276.

²⁴ A. N. Gorjainov: Traktovka slavjanskoj vzaimnosti i slavjanoveděnja sovetскими učonymi (1920-1930-e gody), in *Ideja slavjanskoj vzaimnosti i jejo rol v razvitii istorii slavistiki*, Rim 1994, s. 81-92.

²⁵ Viz J. Herman: Výzkum Tylova díla ve čtyřicátých a padesátých letech, in *Monology o Josefu Kajetánu Tylovi*, Praha 1993, s. 25, 29, 33.

nejednou vracela k různým aspektům problematiky literatury obrození, stále zpřesňovala základní hodnocení a konkrétní obraz rozvoje české kultury konce 18. a první poloviny 19. století.

Ruští vědci šli cestou od psaní kapitol dějin kultury, včetně například *Dějín Československa* (padesátá léta), po vytvoření zásadního *Nástinu české literatury 19.-20. století* (1963) a individuálních monografií věnovaných české obrozenské literatuře. Mám na mysli především knihy: *Dvě epochy české literatury* (1973) profesora Nikolského; *Pavel Šafařík – významný vědec slavista* (1963) a *Josef Jungmann a jeho doba* (1973) A. S. Mylnikova; *Dějiny české literatury*, obsahující kapitolu o tvorbě buditelů, profesorky R. R. Kuzněcovové (1987).

Objevují se v nich různé pohledy na otázky periodizace doby národního obrození, žánrových systémů literatury, jejich slohových směrů. Různá jsou přirozeně i hodnocení některých děl obrozenských autorů, ale v souhrnu tyto práce obsahují dosti úplný a objektivní rozbor české literatury zkoumaného období.

Co se týče mého skromného přínosu – napsala jsem knihu o českém obrozenském divadle (1980), o české kultuře první poloviny 19. století (1991), v tisku je kniha *Obrazy dějin v české kultuře 18.-19. století* – snažím se analyzovat literaturu v celkovém systému kultury národního obrození a jde mi především o drama a divadlo.

V tomto příspěvku jsem chtěla ukázat, že ruským slavistům se dostalo cti vytvořit odborná kvalifikovaná literárněvědná díla věnovaná české národní literatuře v epoše jejího utváření a rozvoje.